

Fra professorvælde til regnearkstyranni

Jan Holm Ingemann

Med autoetnografisk afsæt analyseres det danske universitets transformation fra autonom *akadem* til hierarkisk styret koncern. Analysen gennemføres via et videnskabsteoretisk og institutionelt perspektiv. Videnskabsteoretisk forstås forandringen som opløsning af idealet om videnskabelig forskning som viden frembragt på baggrund af særlige og privilegerede frembringelsesbetingelser. Institutionelt forklares forandringen som gradvise forandringsprocesser, der først åbnede og demokratiserede universiteterne, dernæst indebar øget politisk styring og endelig *de facto*-demontering af kollegialt selvstyre for at give eksterne interessenter afgørende indflydelse ud fra et konkurrencestatsligt nytteperspektiv. I denne proces er de universitære forskeres arbejdsbetingelser ændret markant i konsekvens af, at deres mission i mindre omfang er at være uafhængige og kritiske skabere af viden i sandhedens tjeneste til i højere grad at være underlagt et ledelseshierarki med afgørende ekstern magt og konfronteret med krav om økonomisk omsætning og effektivitet.

Artiklen tages afsæt i forfatterens egen oplevelse af grundlæggende forandringer gennem et 35-årigt arbejdsliv i universitetets tjeneste. Den erfarede livsverden anvendes som eksemplarisk afsæt for at formulere problemet – nemlig hvordan disse subjektivt oplevede forandringer kan begribes som symptomer på mere fundamentale og overgribende forandringsprocesser.

I forsøget på at begribe det oplevede arbejdsliv i det større, samfundsmæssige perspektiv integreres videnskabsteoretisk orienterede teorifragmenter i en historisk institutionelt funderet tilgang. Forskningsfeltet videnskabsteori har beskæftiget sig med at definere videnskab og afdække videnskabelig erkendelses grundlagsbetingelser i filosofisk og senere også i sociologisk perspektiv. Fra dette forskningsfelt hentes derfor analytiske kategorier, som

der næst anvendes i en historisk institutionel analyse.

Sammenlagt er formålet med artiklen at begribe det biografisk oplevede som et udtryk for, hvorledes de videnskabelige forskeres arbejdsvilkår fremkommer som resultat af et samspil mellem forskersamfundenes interne institutioner og deres samfundsmæssigt bestemte eksistens- og udviklingsbetingelser.

Metoden indebærer et autoetnografisk afsæt. *Auto*-elementet betyder, at forskeren gør sig selv til genstand for observation, refleksion og undersøgelse. *Etno*-elementet, at der rettes opmærksomhed mod erfaringernes kontekst, og *grafi*-elementet, at de to foregående elementer bringes i videnskabelig proces (Baarts 2015). Det autoetnografiske afsæt sættes her ind i en eksemplarisk-metodisk sammenhæng. Eksemplarisk

metode er udviklet til at anlægge et kritisk og helhedsorienteret samfundsvidenskabeligt perspektiv med afsæt i de problemer, der konfronterer forskeren. Det vil sige, at metoden baserer sig på den ontologi, at de samfundsmæssige problemer, vi møder som borgere, er afspejlinger af – eller symptomer på – generelle samfundsmæssige forhold (Negt 1975). Den videnskabelige opgave indebærer da etablering af forbindelse mellem det personligt oplevede og (a) samfundets overordnede struktur, (b) pågældende samfunds udviklingsstade og (c) hvilke aktør-/mennesketyper, der fremhæves og udgrænses. Der er således tale om afsæt i mikrouniverset for at afdekke, hvorledes dette er påvirket og rammesat af udviklingen af de generelle, helhedsorienterede grundlagsbetingelser for samfundet (Mills 2001).

Autoetnografisk metode er bl.a. fremhævet som et middel til at undgå kedelig og uvedkommende forskning og formidling (Berger 2011) og er især kritiseret for kun at være interessant og relevant for forskeren og hans nærmeste omgivelser og herved savne validitet (Baarts 2015). Sidstnævnte kritik bliver afvist i en eksemplarisk-metodisk sammenhæng ved at henvise til målet om netop at forbinde det personligt erfarede til en samfundsmæssig helhed i forandringsperspektiv.

Milepæle i en oplevet forandringsproces

Jeg startede min universitetsuddannelse i 1974 efter samme år at have taget studentereksamen. Som det gjaldt for mange af mine medstuderende, var jeg den første i familien, der fik mulighed for en universitær uddannelse. Optagelsestallene var væsentligt stigende, og nye universiteter i Odense, Roskilde og Aalborg var kommet til. Jeg påbegyndte min samfundsvidenska-

belige uddannelse ved sidstnævnte uden klare forestillinger om, hvilket erhverv jeg efter endt uddannelse skulle udføre – valget af uddannelsesretning var alene bestemt ud fra et dybt engagement i samfundsforhold, og jeg var overbevist om, at gennem min uddannelse ville jeg finde sandheden om samfundets indretning og dermed komplettere min fornemmelse for det gode samfund og dets værdigrundlag.

Gennem undervisningen blev der stillet spørgsmålstejn ved mulighederne for i rigid forstand at finde sandheden, men der var udbredt konsensus om, at videnskabens formål primært må være af emancipatorisk karakter: Vi kan ikke endegyldigt finde sandheden, men vi kan tilnærme os den, og den viden har i sig selv en frigørende funktion for os selv og vores medmennesker. Denne form for vedkommenhed var det afgørende kriterium for, hvad vi beskæftigede os med.

Adjunkter, lektorer og professorer forskede i, hvad de fandt relevant og interessant. Deres forskningsret var fastlagt ved den såkaldte UFA-norm (Undervisning, Forskning, Administration) med fordelingen 50-40-10 %, hvor tiden til administration i stort omfang gik til styring af universitetet gennem diverse kollegiale organer.

Vi studerende var forholdsvis tæt på vores undervisere. Den daglige styring af universitetet var demokratisk varetaget af de interne interessenter – nemlig undervisere, studerende og det øvrige personale. Vi brugte meget tid på mødeaktivitet, hvor vi løbende diskuterede studierne og undervisningen, mens det nærmeste beslutningstagende organ var studienævnet. Jeg var i øvrigt i 1976 og 1977 ansat som studienævnsekretær. Det administrative arbejde i tilknytning til nævnet var ikke mere omfattende, end at det lokalt kunne klares af en studentermedhjælper.

En tur til Holmens Kanal

Efter endt kandidateksamen blev jeg i 1980 ansat i Forskningssekretariatet. Organisationen var på det tidspunkt ikke underlagt den centrale forvaltnings almindelige hierarki, men var en selvstændig enhed med to kontorer. Det ene havde som opgave at sekretariatsbetjene de seks statslige forskningsråd, der var kollegiale organer. Det andet var det forskningspolitiske kontor, der primært skulle indsamle og bearbejde information til Planlægningsrådet for Forskningen. Sidstnævnte var at betragte som en politikformulerende overbygning på forskningsrådene.

Jeg blev ansat i det forskningspolitiske kontor med den hovedopgave at lægge grunden til digitalisering af den danske forskningsstatistik. Selvom jeg var yngste akademiske medarbejder, tøvede kontorchefen ikke med at udpege mig som Forskningssekretariatets repræsentant i et udvalg nedsat af Undervisningsministeriet med henblik på at udvikle en såkaldt separat forskningsbudgettering. I udvalget sad diverse universitetsrektorer, repræsentanter fra flere ministerier, repræsentanter fra en række faglige organisationer – herunder også Danske Studerendes Fællesråd – og så altså mig. I overensstemmelse med min kontorchef så jeg det som min opgave at skærme den frie forskning bedst muligt mod tidens bestræbelser for at gå ind i en mere direkte politisk styring bl.a. ved relativt at reducere universiteternes basisforskningsmidler og erstatte med styrede programmidler. I den forbindelse skrev jeg en artikel i bladet "Forskningen og Samfundet". Jeg tog afsæt i, at Undervisningsministeriet ønskede et nyt system til langtidsbudgettering:

"I dette system skal forskning og undervisning budgetteres særskilt, således at der bliver mulighed for en større grad af politisk

styring af såvel forskning som undervisning. Hvem der konkret skal foretage denne styring er endnu uvist, men foreløbig er det undervisningsministeriet alene, der har fastsat norm-tallene, og det er naturligvis de vigtige størrelser i denne sammenhæng." (Inge-mann 1981, 20)

Jeg henviste til internationale erfaringer, herunder at man i Holland var i færd med at implementere et lignende system, hvor ministeriet ikke på nogen måde lagde skjul på, at formålet var at opnå større grad af politisk styring af universiteternes forskning. I forlængelse heraf advares i artiklen bl.a. mod farerne ved en direkte eller indirekte indholdsmæssig styring.

I sandhedens tjeneste

I 1981 blev jeg selv universitetsforsker på RUC – i første omgang som vikar for daværende boligminister Erling Olsen, der havde orlov fra sit professorat. På undervisningssiden var det første semester min opgave at være vejleder samt tilrettelægge og afholde et kursus. Al tilrettelæggelse foregik på demokratisk vis med diverse møder og et studienævn som formelt ansvarlig. Ind imellem kunne jeg godt opfatte demokratiet som besværligt. Et tydeligt eksempel var, at da jeg havde fundet litteratur frem til det første kursus, så skulle planen forelægges de studerende, der kritiserede mit litteraturvalg.

Som ansatte på instituttet skiftedes vi, det videnskabelige personale (VIP), til at varetage opgaverne i relation til studienævn og ledelse. Forskningsmæssigt beskæftigede vi os med, hvad vi syntes var vigtigt og relevant, og vi benyttede en del møder til at diskutere hinandens forskning. Vi skrev mange arbejdsrapporter, artikler og bøger, og for at gøre publiceringen lettere blev jeg sat i spidsen for at opbygge instituttets eget forlag. Jeg lod mig endvidere indskrive som licentiatstuderende. Det var ikke noget krav, og der var in-

gen økonomiske incitamer, men at opnå licentiatgraden gav – udover muligheden for en god vejleder – akademisk anerkendelse, og det var det afgørende incitament.

Eksternt finansieret forskning eksisterede, men stort set kun i form af enkelte projekter finansieret af Statens Samfundsvidenskabelige Forskningsråd. Disse projekter var primært foranlediget af muligheder for ad den vej at tilføre rekrutteringsstillinger til instituttet i form af kandidatstipendier, der kunne danne basis for et efterfølgende adjunktur. I størrelsesordenen halvdelen af VIP på instituttet var ansat i tidsbegrænsede stillinger (vikariater og stipendier), og vores umiddelbart væsentligste mål var en fast stilling. Tidsbegrænsede ansættelser medførte nok en vis utryghed, som dog blev opfattet og udtrykt som et grundvilkår. Havde man først en fast stilling, så var man sikret universitetsansættelse resten af arbejdslivet – med mindre man tog af kassen eller på anden vis begik tåbelige, kriminelle eller uforskammede handlinger.

Efter at have erhvervet en af de faste, eftertragtede lektorstillinger skiftede jeg universitet og landsdel med henblik på at medvirke til opbygning af et nyt institut ved Aalborg Universitet. Jeg tog min tørn som institutbestyrer og studienævnformand – ikke poster, som var specielt attråværdige, men opgaverne skulle udføres, og så tog vi dem efter tur, og jeg deltog naturligvis i mellemtiden i diverse møder. De store møder for medlemmerne af instituttet (det var før vi blev kaldt medarbejdere) begyndte dog at aftage i antal især gennem 90'erne. Der blev opbygget større forskningsgrupper, hvor ansvaret for forskningen blev delegeret ud. Dette ansvar handlede i stort omfang om en strategisk planlægning med henblik på at tiltrække eksterne forskningsmidler – ikke alene fra de statslige forskningsråd, men også i høj grad fra ministerier, private fonde, EF/EU m.fl. Det handlede om at til-

trække så mange midler som muligt for at holde forskningsgruppen (og dermed instituttet) kørende.

Ledelse og faktura

Omkring årtusindeskiftet pegede pilen igen på mig. Nu hed det dog ikke institutbestyrer, men institutleder, og studienævnformanden var blevet studieleder. Til min post var der i medfør af *loven af 1993* blevet knyttet instruktionsbeføjelse, idet jeg kunne pålægge kollegaer at forske i specielle emner. Det lå dog langt fra min og kollegaernes forestillingsevne, at jeg skulle benytte den mulighed. Og selvom jeg nu hed 'leder', var de andre ikke 'medarbejdere' i min mund, men naturligvis kollegaer – det var dem, der havde valgt mig for en periode eller to.

Men der var sket ændringer, og funktionen var ikke helt den samme, som da jeg var institutbestyrer. Strategisk ledelse fyldte mere. Der var lagt større vægt på at skaffe 'kunder i butikken' – det vil sige ekstern forskningsfinansiering, rekruttering af studerende, herunder planlægning af nye uddannelser – og der skulle effektiviseres. Mødeaktiviteten var omlagt til kun i begrænset omfang at vedrøre alle instituttets medlemmer. Nu var det i højere grad institutråd og forskningsgruppekoordinatorer, der skulle holdes møde med, og på fakultets- og universitetsniveau gjaldt det de andre ledere. Men der var også mange andre ændringer; der skulle holdes udviklingssamtaler med medarbejderne (MUS) – også med kollegaerne – og løndannelsen var blevet et forhandlingsanliggende i kraft af ny løn for offentligt ansatte. Dermed skulle jeg forhandle løn på baggrund af individuelle præstationer, der skulle være målelige, hvorfor det ikke var dybsindige tanker og geniale løsninger på akademiske udfordringer, der blev honoreret, men typisk mere målelige præstationer som eksterne bevillinger og opbygning af nye, tiltrækkende uddannelser.

Fire år efter valget skulle jeg egentlig på valg igen, men det kom jeg ikke, for i mellemtiden var den nye universitetslov gennemført, og det tvang mig til at ændre fokus. Universitetet skulle nu tjene umiddelbare samfundsmæssige interesser formuleret gennem et ledelsesmæssigt hierarki for at sikre, at det udførende led handler i overensstemmelse med de samfundsmæssige magthaveres ønsker. Derfor var det også oplagt, at reformen blev implementeret oppefra: Først blev der udpeget en bestyrelse med eksternt flertal, der kunne ansætte en rektor, der kunne ansætte dekaner, der kunne ansætte institutledere og udpege studieledere. Og derfor skulle institutlederne være de sidste valgte ledere. Som sådan oplevede jeg det radikale kulturskifte meget tæt på. Jeg skulle i den sidste tid (den kom til at vare knap et par år) arbejde under den ansatte ledelse, der forventede og forlangte loyalitet opad.

Den effektive medarbejder i regnearket

Efter 10 år som menig medarbejder under det professionelle regime må jeg konstatere, at de institutionelle og organisatoriske grundlagsbetingelser er radikalt forandret.

Da jeg i 1981 startede som adjunkt var mine forpligtelser i forhold til undervisning det første semester at vejlede to projektgrupper samt afholde seks forelæsnings. Jeg var flere gange ugentligt sammen med projektgrupperne, hvor hovedparten af læringen foregik som en form for 'mesterlære'. Studienævnet drøftede naturligvis fra tid til anden undervisningen, og vi drøftede den med vores studerende, men vi blev hverken kontrolleret eller formelt evalueret. I min aktuelle virkelighed, hvor et semesters undervisningsindsats svarer til i størrelsesordenen af 60 dobbeltforelæsnings timer, er der til gengæld ansat et stort antal bureaukratiske medarbejdere, der skal

kontrollere, evaluere og kvalitetssikre min undervisning. Og materialet til deres arbejde skal i stort omfang leveres af mig og de andre undervisere.

Dagligdagen er i øvrigt præget af et forsøg på at leve op til 'produktionsmålene' for undervisning og forskning. Det kan være vanskeligt at finde balancen mellem dårlig samvittighed over forberedelsens kvalitet i forhold til de studerende, følelsen af utilstrækkelig præstation i målinger af forskningspublikationer i forhold til ledelsen og dårlig samvittighed over for privatsfæren. De heraf følgende overvejelser er i høj grad blevet private og individuelle. Sidste fyrringsrunde, hvor flere af mine jævnaldrende kollegaer mistede deres job, er til stede i erindringen sammen med en frygt for, at en ny kan komme.

Biografiens overgribende grundlagsbetingelser

Det biografisk oplevede kan i overskriftsform karakteriseres som en gradvis transformation fra *medlem* af *akademia* til *medarbejder* i *videnskabskoncern* og fra relativ stor *autonomi* til højere grad af hierarkisk *underordning*. Den følgende analyse har til formål at begribe denne oplevelse som udslag og afspejlinger af fænomener, hændelser, tendenser og mekanismer på makroniveau og dermed forbinde oplevelsen til generelle og overgribende processer på samfundsmæssigt plan.

Analysen foldes ud i to trin: Først fastlægges analytiske kategorier med henblik på idealtypisk at karakterisere henholdsvis videnskab og forskning. I relation hertil fastlægges to sæt af principper til institutionelt at karakterisere et autonomt *akademia* på den ene side og forskning med hierarkisk *underordning* på den anden.

I andet trin udfoldes en historisk institutionel analyse, hvor dynamikken mellem

idealtyperne beskrives i et institutionelt og organisatorisk perspektiv for at afdække forandringsprocesserne i de samfundsmæssige grundlagsbetingelser for forskning og videnskab.

Et videnskabsteoretisk perspektiv

Som afsæt for de analytiske kategorier skal der her skelnes mellem *forskning* og *videnskab* (Emmeche 2010). Forskning er den overordnede kategori, som omfatter eksplorativ afdækning af viden på et systematisk grundlag, mens videnskab er en underkategori med særlige karakteristika.

Videnskab er at skabe viden, som herved også tendentielt udfordrer eksisterende viden som værende utilstrækkelig eller forkert. Skabelse af viden kræver først og fremmest heuristikker, der er uforudsigelige og kreative og dernæst mere operative metoder. Det videnskabelige arbejdes formål er alene at frembringe viden, der i bedst mulig grad tilnærmes det ubestridelige.

Videnskabelse må baseres – implicit eller eksplicit – på erkendelsesteoretisk funderede fordringer, muligheder og begrænsninger. På den anden side foregår videnskabelsen også nødvendigvis i en social og institutionel kontekst, der ligeledes implicerer muligheder og begrænsninger. Dette indebærer, at videnskabelsen er befordret og/eller begrænset af foranderlige, samfundsmæssige magtstrukturer. På baggrund af disse to dimensioner – den erkendelsesteoretiske principielle og den samfundsmæssigt reelle – kan der skelnes mellem erkendelsens filosofi og erkendelsens sociologi. Herved bliver det muligt at undgå en naturalistisk fejlslutning fra erkendelsens historisk aktuelle baggrundsbetingelser til dens mulige og hensigtsmæssige veje.

Sammenfattende er forskning således en aktivitet, der kan defineres operationelt under henvisning til en systematisk undersøgelsespraksis. Videnskab kan derimod ikke

defineres operationelt, men må bestemmes institutionelt, idet videnskab må karakteriseres ved særlige kvaliteter ved den måde, hvorpå viden skabes uafhængigt af samfundsmæssige interesser og magtbalancer. Institutionel/organisatorisk sikring af disse kvaliteter er en eksistensbetingelse for denne særlige form for frembringelse af viden. Det er baggrunden for, at videnskab organisatorisk har været funderet i universiteter, mens den forskning, der eksempelvis er underlagt ministerstyre, har været organisatorisk forankret i sektorforskningsinstitutioner.

CUDOS og PLACE – institutionel formulering af videnskab og forskning

Robert K. Merton er en af de centrale bidragydere til demarkation mellem videnskab og forskning. Han påbegyndte sit videnskabssociologiske arbejde i 1930'erne og var påvirket af nazisternes forsøg på politisk styring, ensretning og begrænsning af forskning bl.a. med henblik på at legitimere de ideologisk funderede forestillinger om den ariske races overlegenhed (Merton 1979). Han formulerede CUDOS-principperne, som siden er blevet et anerkendt bud på institutionelt at karakterisere videnskab.

CUDOS er akronym for *Communalism*, *Universalism*, *Disinterestedness*, *Originality* og *Skepticism*. Indholdet kan beskrives således (Merton & Sztompka 1996; Merton 1973):

- *Kommunalisme* står for, at resultaterne af videnskabeligt arbejde (det vil sige erkendelse) må betragtes som offentlig ejendom. Det implicerer en forpligtelse til at formidle den opnåede erkendelse til kollegaer, studerende og samfundet i øvrigt.
- *Universalisme* står for, at videnskabelig erkendelse alene forholder sig til videnskabelig værdi og ikke til personens rang, race, køn, religion, ideologi eller andre karakteristika ved personen. Det

er alene erkendelsens substans, metode og argumenter, der har videnskabelig betydning. Herved kan en professor eller institutleder eksempelvis ikke fagligt overtrumfe en adjunkt under henvisning til sin hierarkiske rang, og videnskab kan således ikke fungere hensigtsmæssigt i autoritære samfund.

- *Upartiskhed* står for, at det videnskabelige arbejde ikke tjener afgrænsede interesser, der kan begrænse erkendelsesinteressen. Denne skal alene være bestemt af målet om bedst muligt at tilnærme viden til det ubestridelige og dermed tage argumenter for og imod erkendelsens korrekthed til sig.
- *Originalitet* skal forstås i to betydninger. Den ene er, at videnskabelig erkendelse bidrager med noget nyt, hvilket kan dække over helt nye opdagelser eller forbedringer og justeringer. Den anden er, at videnskabelige bidrag ikke må være plagiater.
- Organiseret *skepticisme* er udtryk for, at den videnskabelige erkendelse udsættes for en systematisk, kritisk afprøvning af dens kvalitet og soliditet – herunder også originalitet og upartiskhed – således som det sker ved forskellige typer af fagfællebedømmelser.

CUDOS udtrykker eksistensbetingelser, der må institutionaliseres og organisatorisk skærmes, hvis der skal udøves videnskabelig forskning. I denne forbindelse skal universitetet i mere klassisk forstand forstås som den organisatoriske form, der rummer og skærmer videnskabelige forskere, og hvor en universitetslærer er en videnskabelig forsker, der underviser.

Men forskning kan også hvile på andre principper. John Ziman (2000) har karakteriseret, hvad han benævner som den post-akademiske forskning ved hjælp af PLACE-principperne, som oprindeligt er funderet i

karakteristika, der er centrale for forskning udført i regi af erhvervsliv.

PLACE er akronym for *Proprietary, Local, Authoritarian, Commissioned* og *Expert*. Indholdet i elementerne kan idealtypisk karakteriseres således:

- *Afgrænset ejerskab*, hvilket implicerer en monopolisering af den viden, som er resultatet af forskningsindsatsen.
- *Lokal*, idet denne erkendelse ikke er universel, men rettet mod afgrænsede problemer af teknisk karakter.
- *Autoritær*, idet det ikke er et videnskabeligt, kollegialt fællesskab, der afgør, hvad der skal forskes i og hvordan, men en hierarkisk opbygget ledelse.
- *Bestilt arbejde*, idet forskningen ikke udføres for sin egen skyld, men med henblik på konkrete, praktiske formål.
- *Ekspert*, fordi denne forskning udføres gennem ansættelse af eksperter til løsning af afgrænsede problemer, som er defineret af ledelsen, der også bestemmer, hvilke eksperter der skal ansættes til hvilke opgaver.

Forskning ved private virksomheder er institutionaliseret på baggrund af disses oplagte interesse i at tilvejebringe viden, der kan anvendes til løbende at forny og forbedre deres produktportefølje og effektivisere deres produktionsprocesser med henblik på forøget profit. Videnskabelig forskning kan derimod idealtypisk karakteriseres ved CUDOS-principperne, hvor det institutionelle grundlag er udviklet på baggrund af en kollektiv erkendelse af, at det for det gode samfund er til fælles bedste at sikre organisationer (som universiteter), der frit og uhildet kan frembringe viden for denne videns egen skyld. Nyttens er i første omgang af emancipatorisk karakter. Mellem de to idealtyper har der dog også eksisteret mellemformer som sektorforsk-

ningsinstitutioner, der har været underlagt fagministerier. En anden mellemform er monofakultære institutioner med tæt erhvervstilknytning som tekniske højskoler og handelshøjskoler.

Universitetet i kontekstens institutionelle forandring

Skal universiteterne efterleve særlige principper, så må de videnskabsteoretiske demarkationer understøtte dette. Samtidigt må der også sikres en samfundsmæssig kontekst, hvor de relevante institutioner danner basis for organisationer, der i deres praksis understøtter handlingsmønstre i overensstemmelse med principperne.

Videnskabsteoretisk demarkation indebærer, at videnskabelige samfund selv definerer, hvilken type af handlinger der kan betegnes som videnskabeligt legitime, og hvilke former for forskning der må udgrænses som ikke-videnskabeligt funderede. Som de store videnskabssociologiske bidragsydere (Kuhn, Lakatos, Feyerabend, Merton m.fl.) har dokumenteret, så konstitueres forskersamfund ikke gennem en lokal, stedbundet afgrænsning og fundering, men gennem relationer på grundlag af fælles ontologier, som Kuhn (1962) eksempelvis benævnte som 'paradigmer', og Lakatos benævnte som 'forskningsprogrammer' (Lakatos m.fl. 1978). Forskersamfundene har således i stort omfang kunnet overleve på trods af hårdhændede angrebsforsøg fra formelle såvel som uformelle magtkonstellationer. Min egen transformation fra autonomt medlem af *akademia* til hierarkisk reguleret medarbejder må derfor begribes i en kontekstuel kompleksitet, der både omfatter de videnskabelige samfunds selvdefinerede grundlagsbetingelser og de samfundsmæssige omgivelsernes pres for af- og reinstitutionalisering (Olsen 2007; 2005).

Efterkrigstidens planoptimisme er passende afsæt for den institutionelle historie

om omgivelsernes pres og de universitære forskeres reaktion. I omgivelserne hævdedes forestillinger om, hvorledes det gode liv i det gode samfund kunne defineres og planmæssigt realiseres på grundlag af et koordineret samspil mellem den private og offentlige sektor (Ingemann & Madsen 1982), og ud fra en instrumentalistisk opfattelse (Laursen 1997) kunne universiteternes forskning i denne forbindelse betragtes som middel til at effektivisere produkter, processer og organisering.

På universiteterne var der imidlertid en modvilje mod en sådan åbning mod omgivelserne. Den videnskab, som oprindeligt var karakteriseret ved CUDOS, havde efter anden verdenskrig udviklet sig til et professorvælde karakteriseret som 'praksispositivisme' (Kjørup 1985). Det var tendentielt et lukket og selvreproducerende system uden blik for de samfundsmæssige omgivelser problemstillinger og behov og med den enkelte professor som suveræn autoritet over eget forskningsfelt og undervisning. Den faglige legitimitet blev af professorerne gennemgående betragtet som uadskillelig fra den suveræne autoritet (Hansen 2008). Styringsmæssigt var der således tale om faglig autonomi baseret på professorernes kollegiale selvstyre, hvor andre interne interessenter (studenterne og ansatte under professorniveau) og eksterne interessenter (politiske autoriteter og økonomiske magthavere) ikke blev inddraget.

Eksklusionen af øvrige interessenter implicerede en latent alliance mellem den fra 1950'erne gryende studenterbevægelse på den ene side og en opinion af økonomiske og politiske magthavere på den anden. Studenterne ønskede demokratisk medbestemmelse via studienævn og dermed afskaffelse af professorvældet. De eksterne interessenter ønskede en massiv vidensopbygning til gavn for udvikling af velfærdsstaten, herunder en forøgelse i antallet af univer-

sitetsuddannede (Hansen 2008). Begge parter havde interesse i en åbning, der forudsatte nedbrydning af professorvældet og anlæggelse af et samfundsperspektiv, men der var indbyggede modsætninger. Hvad angår den interne styring, så ønskede de studerende sig et repræsentativt demokrati, mens den anden part nærmere ønskede, at universitetet skulle styres som et politisk instrument. Hvad angår samfundsperspektiv, så var de studerendes parole 'forskning for folket', hvorved de underforstod et primært emancipatorisk mål med særligt henblik på arbejderklassens og underprivilegerede grupperes interesser, mens økonomiske og politiske interesser nærmere baserede sig på et rationale om samfundsmæssige aktiviteter bidrag til velstand og velfærd.

Den latente alliance blev manifest efter studenteroprøret i 1968, hvor resultatet var et radikalt brud med professorvældet. I stedet blev der indført et repræsentativt demokrati med konsistorium som øverste myndighed og med studienævn som lokal myndighed i relation til undervisning. Professorvældet blev afinstitutionaliseret, og universitetet blev reinstitutionaliseret til en mere åben form, hvor det umiddelbart var studenternes fortolkning af samfundsperspektiv, der primært blev tilgodeset.

Universitetsloven af 1970 er den afgørende milepæl for bruddet med professorvældet og grundlaget for det reinstitutionaliserede universitet, der mødte mig i 1974. Derfor er samme lov også startpunkt for den kronologiske fremstilling af udvalgte milepæle i *Tabel 1* på næste side.

Øget kandidatproduktion blev muliggjort gennem kapacitetsudvidelse og større geografisk spredning. Der skete imidlertid også kvalitative forandringer af universitetet som institution med henblik på at åbne og nyttiggøre det i relation til de samfundsmæssige omgivelser samt skabe en større grad af fleksibilitet. Midlet var en ny uni-

versitær organisationsform, universitetscentre, som skulle fordeles rundt i landet, og på den baggrund blev centret i Roskilde (RUC) og centret i Aalborg (AUC) oprettet. Centrene skulle omfatte en bredere vifte af uddannelser, herunder mellemlange af bl.a. mere professionsrettet karakter. Læreruddannelsen blev dog ikke realiseret på RUC, mens AUC derimod kom til at inkludere teknikum og ingeniørakademi samt social højskole og handelshøjskoleafdeling. På uddannelsessiden skulle der arbejdes problemorienteret og projektorganiseret. Med centrene var der således tale om en åbning for afinstitutionalisering af den organisatoriske distinktion mellem universiteter og videregående højskoler.

Fra planlægning til styring

I 1974 blev Direktoratet for de Videregående Uddannelser etableret som udslag af en diskurs om styring af den voksende offentlige sektor. Universiteterne var således – som planlagt – i vækst i kraft af øget kandidatproduktion. Men institutionaliseringen af at en universitetslærer er en videnskabelig forsker, der underviser, medførte, at de forskningsmæssige grundbevillinger blev øget ud fra de studerendes valg af uddannelse. Hermed opstod ønsket om at adskille forskning og undervisning i budgetmæssig forstand. Resultatet blev budgetmodellen fra 1981, hvor jeg som repræsentant for Forskningssekretariatet deltog i forarbejdet. Undervisningsministeriet gik ind i en direkte og detaljeret styring af universiteternes budgetter. Universiteterne var fortsat i formel forstand kollegialt og demokratisk ledede, men autonomien blev begrænset.

Den direkte styring blev endvidere gradvist suppleret med mere indirekte styringsmidler under inspiration af 'New Public Management' (NPM). Forskningssekretariatet blev i 1988 omdannet til et direktorat

Tabel 1. Udvalgte milepæle vedrørende universiteternes styring

År	Hændelse	Betydning
1970	Styrelsesloven	Kollegial styring ved en demokratisk ledelsesstruktur, der inkluderer studerende.
1972	Planlægningsrådet for forskningen RUC etableres	Planlægningsrådet for forskningen giver en forskningspolitisk overbygning til de fagopdelte forskningsråd. RUC er første implementering af forestillingen om universitetscentre, der skal udbygge kapaciteten, nedbryde skel mellem universitære og mellemlange uddannelser samt tilvejebringe forskning og uddannelse tæt på samfundsmæssig praksis.
1973	Lov om styrelse af højere uddannelsesinstitutioner	Den demokratiske ledelsesstruktur udvides til at inkludere alle ansatte inklusiv det teknisk-administrative personale (TAP). Denne struktur omfatter nu ikke kun universiteter, men også andre læreanstalter.
1974	Direktoratet for de videregående uddannelser AUC etableres	Direktoratet er udtryk for forvaltningsmæssig oprustning i relation til at styre uddannelsessiden. AUC er en fortsættelse af forestillingen om universitetscentre.
1975	RUC underlægges eksternt rektorat	Det markeres, at der er politisk bestemte grænser for, hvad det kollegiale og repræsentativt demokratiske styre må beslutte.
1981	Ny budgetmodel	Direkte statslig styring af det enkelte universitets budget fordelt på uddannelse, forskning og andre aktiviteter. Der var dog tale om en vis aktivitetsbestemt styring bl.a. på baggrund af studietrinstilvækster. Interne omfordelinger skulle godkendes af ministeriet.
1986	Lukning af de to sociologiske institutter på Københavns Universitet	Det stadfæstes, at politisk bestemte grænser for selvstyret ikke kun gælder for RUC.
1988	Forskningsdirektoratet	Forskningssekretariatet bliver et direktorat og indlemmer departementets forskningsafdeling.
1993	Universitetsloven Oprettelse af forskningsministerium	Styrkelse af ledelsen på universiteterne, herunder indføres instruktionsbeføjelser. Etableringen af et forskningsministerium implicerer en forvaltningsmæssig oprustning i relation til styring af universiteterne. TAP-indflydelse reduceres.
1994	Taxameterstyring	Den tidligere budgetmodel erstattes af et styringsprincip, der med hensyn til undervisning baseres på de studerendes gennemførelse af uddannelses-elementer.
1999	Universitetsloven revideres	Forøget fokus på eksterne interessenters krav. Under inspiration af NPM indføres udviklingskontrakter.
2003	Ny universitetslov	Det demokratiske, kollegiale selvstyre fjernes og erstattes af en ledelsesstruktur, der sikrer eksterne interesser majoritet i den overordnede ledelse. De kollegiale organer tømmes for formel beslutningsmagt.
2006	Sektorforskningsorganisationer fusioneres med universiteter	Den institutionelle og organisatoriske distinktion mellem sektorforskning og universitetsforskning bliver udvandet.
2011	Universitetsloven af 2003 revideres	Rektor gives fuld autoritet i forhold til den interne organisation.

Tabellen er baseret på (Aagaard 2012; Christensen 1982; Bredsdorff 2008a; 2008b; Grønbæk 2001; Kropp 2011; Degn & Sørensen 2015).

og mistede dermed sin uafhængighed, og den forvaltningsmæssige oprustning blev yderligere forstærket med oprettelse af et forskningsministerium i 1993. En ændring af *universitetsloven* samme år implicerede endvidere et oplæg til mere traditionel, hierarkisk ledelse på universiteterne, hvorunder institutbestyrerne blev transformeret til institutledere med instruktionsbeføjelse. I 1994 indførtes taxameterbetaling for universiteternes undervisningsaktiviteter: Universiteterne skulle honoreres afhængigt af, hvor effektivt de studerende faktisk kunne gennemføre forskellige dele af uddannelsen. I 1999 ændredes *universitetsloven* således, at eksterne interessenter fik større indflydelse, og universiteterne skulle forhandle udviklingskontrakter med ministeriet. Herved kom kontrakterne til at udgøre den afgørende styringsteknologi. Endvidere skete der over årene en gradvis ændring af forskningsrådssystemet, hvor eksterne interessenter fik stadig større indflydelse, og strategiske programmer – med særligt fokus på direkte anvendelse i det private erhvervsliv – fik stadig større vægt.

Fra styring til koncern

Fra 1970 blev der med *styrelsesloven* og efterfølgende revisioner indført en kollegial styreform med et internt, repræsentativt demokrati til at varetage den interne styring, mens den eksterne styring i relation til rammebetingelser blev varetaget fra ministeriet. Det fremgår dog af *Tabel 1*, at man fra ministeriets side ikke altid nøjedes med at varetage den eksterne styring af rammer. Det viste sig nemlig, at der var grænser for universiteternes interne autonomi, hvilket blev meget tydeligt i 1975, da RUC blev pålagt en række interne ændringer og underlagt et eksternt rektorat. RUC var ikke et særtilfælde, og et tilsvarende tydeligt eksempel på autonomiens begrænsninger viste sig i 1986 med

ministerens lukning af de to sociologiske institutter ved Københavns Universitet.

Med *universitetsloven af 2003* blev det kollegiale selvstyre afskaffet, og der var tale om en endelig afinstitutionisering af, at et universitets videnskabelige personale organiserer sig selv og dermed også om en endelig demontering af den hidtidige autonomi for så vidt angår intern styring (Degn & Sørensen 2015). Universiteternes selvstyre var institutionaliseret siden enevældens tid som en sikring af deres uafhængighed i forhold til at udvikle videnskabelig viden. *Grundloven af 1849* lagde op til, at alle områder skulle indordnes under lovgivningsmagten – det var dog accepteret, at dette ikke gjaldt universitetet. Dette blev også implicit accepteret af lovgivningsmagten i forbindelse med vedtagelse af *styrelsesloven af 1970*, hvor der ved Folketingets debat alene blev henvist til demokratisering med hensyn til intern organisering (Christensen 1982).

Det kollegiale selvstyre blev afskaffet med *loven af 2003*. Universiteterne blev herefter organiseret som selvejende virksomheder med direktion, hierarkisk ansat ledelse samt en bestyrelse med eksternt flertal som øverste magtorgan. Samtidig blev universiteterne givet mulighed for koncerndannelse gennem fusioner. Denne koncerndannelse blev yderligere intensiveret fra 2006, hvor statslige sektorforskningsorganisationer skulle fusioneres ind i universiteter. Med sektorforskning inkluderet i universiteterne fortsatte den gradvise afinstitutionisering af universitetsbegrebet, som allerede var påbegyndt med tildeling af universitetsstatus til bl.a. Danmarks Tekniske Højskole, Danmarks Lærerhøjskole, Den Kongelige Veterinær- og Landbohøjskole m.fl.

Den institutionelle forandringsproces fra slutningen af 1960'erne til 2003 havde taget sit afsæt i det lukkede og autonome universitet, der gennem demokratisering

og åbning blev reinstitutionaliseret til et repræsentativt (stænder)demokrati, hvor de interne interessenter havde afgørende indflydelse på funktion og retning baseret på en internt fremforhandlet rationalitet. Det repræsentative demokrati blev fastholdt og var betydende for en lang række interne forhold, men den politiske og forvaltningsmæssige styring af universiteterne blev dog væsentligt styrket allerede i slutningen af 1970'erne. Herved blev universiteterne gradvist udviklet til i højere grad at være politiske instrumenter, hvor eksterne interessenter fik gradvist større betydning for funktion og udvikling. Med afskaffelsen af det kollegiale selvstyre i 2003 og med styringsteknologier som udviklingskontrakter blev universitetet nærmest at betragte som en koncern, hvor ledelsen forhandler en kontrakt med kunden (det vil sige ministeriet), og hvor ledelserne har forstået, at det nu betragtes som universiteternes væsentligste opgave at bidrage til konkurrencestatens økonomiske vækst (Degn & Sørensen 2015) og effektivisere produktions-flow og fakturering (Bredsdorff 2008b). På samfundsmæssigt plan er konkurrencestatens syn på uddannelse domineret af effektivisering af det målelige og tilsvarende tab af blik for dannende kvaliteter (Illeris 2014), hvilket også rammer universiteternes uddannelsesside. På forskningssiden implicerer forandringen tilsvarende, at principperne for videnskabelig forskning i stort omfang forlades til fordel for principper i større overensstemmelse med principperne for forskning udført i private virksomheder. En analyse (Forskerforum 2015) har således afdækket en snæver magtelite i relation til tildeling af forskningsmidler. Det viser sig, at denne elite består af personer med magtpositioner indenfor store virksomheder og offentlig administration samt håndplukkede politiske rådgivere.

Opsummering – forandring og arbejdsbetingelser

Forandring i grundlagsbetingelserne for arbejdet som universitetsforsker er forløbet gradvist, men sammenholdes udgangspunktet med de nuværende betingelser, så er skiftet radikalt. Udgangspunktet var et opgør med det lukkede universitet. Det blev åbnet op med hensyn til intern styring, hvor de studerende fik indflydelse, og den faglige autonomi blev udbredt til hele det videnskabelige personale. Der blev også åbnet op i forhold til de samfundsmæssige omgivelser ved at gøre forskningen mere vedkommende. Det var det åbnede universitet, der mødte mig som studerende i 1974, men også et universitet, hvor grænsen mellem videnskab og forskning allerede var ved at blive udvisket. Da jeg startede karrieren som universitetsansat i 1981, var det stadig åbent; men der var også igangsat forandringsprocesser frem mod et mere styret universitet og frem mod den aktuelle reinstitutionalisering som universitet i konkurrencestaten.

I den beskrevne proces er opfattelsen af universitetsforskerne forandret fra skabere af viden i sandhedens tjeneste til producerer af den information, som efterspørges på et marked for viden. Videnskab opfattes herved som et strategisk element, der indgår i generelle samfunds- og organisationsstrategier. Ved universiteterne bliver det derfor også naturligt, at der etableres ledelseslag, der har strategisk ledelse som centralt arbejdsfelt, og hvor det bliver det videnskabelige personales opgave som udførende led at levere ydelser ud fra de produktionsmål, som ledelsen aftaler med ministeriet. Institutionelt og organisatorisk er universitetsforskerne herved ikke i klassisk forstand forpligtet på kravene om sandhed, emancipatorisk kraft og vidensmæssigt beredskab, men i stedet underlagt konkurrencestatens rationale og uden det distancerende filter,

der eksisterede, da CUDOS-normerne i højere grad var indlejret i de samfundsmæssige omgivers forståelse af universiteternes specifikke mening.

Den CUDOS-inspirerede mission er trådt mere i baggrunden lige som den institutionaliserede beskyttelse, der f.eks. lå i tryghed i ansættelsen. Det er ikke længere formuleret som vores opgave at kritisere og punktere myter eller opretholde et generelt videnskæssigt beredskab. I stedet skal vi nærmere – i overensstemmelse med tidsånden – have 'ja-hatten' på (Brinkmann 2014) og vende samfundskritik til selvkritik (Willing 2013). Nu er det i større omfang institutionaliseret, at meningen med vores arbejde er at bidrage til den økonomiske vækst

gennem anvendelig forskning og effektiv uddannelse af effektiv arbejdskraft. Med PLACE handler det om 'performance' i konkurrence med andre organisationer, stadige målinger på produktivitet, forringede normer og stadig mere kontrol. Med forandringen følger også en stadig større påvirkning af arbejdsbetingelserne fra omgivelserne. Aktuelt implicerer det, at konkurrencestatens individualiserings-, konkurrence- og kvantificeringskrav til arbejdskraften slår igennem også på universiteterne, hvilket understreger de universitært ansatte forskeres transformation fra professionelle med en emancipatorisk mission til fælles bedste over til strategisk handlende medarbejdere i et magthierarki.

REFERENCER

- Aagaard, K. (2012): *Dansk forskningspolitik efter årtusindskiftet*, Aarhus, Aarhus Universitetsforlag.
- Baarts, C. (2015): Autoetnografi, i S. Brinkmann & L. Tanggaard (red.): *Kvalitative metoder*, København, Hans Reitzels Forlag.
- Berger, P. L. (2011): *Adventures of an accidental sociologist: how to explain the world without becoming a bore*, Amherst, N.Y, Prometheus Books.
- Bredsdorff, N. (2008a): *To essays om universitetspolitikken og det venligt-fjendtlige samarbejde mellem forskere*, Roskilde, Roskilde Universitetsbibliotek.
- Bredsdorff, N. (2008b): *Universiteternes styrelse, ledelsens styrkelse og forskningens frihed: essays om universitetspolitikken og universitetslovenes historie*, Roskilde, Roskilde Universitetsbibliotek.
- Brinkmann, S. (2014): *Stå fast: et opgør med tidens udviklingstvang*, København, Gyldendal Business.
- Christensen, J. P. (1982): *Den højere uddannelse som politisk problem: den statslige planlægning af de højere uddannelser i 1970'erne*, København, Samfundsvidenskabeligt Forlag.
- Degn, L. & M. Sørensen (2015): From collegial governance to conduct of conduct: Danish universities set free in the service of the state, i *Higher Education*, 69, 6, 931-946.
- Emmeche, C. (2010): *Hvad er forskning? Normer, videnskab og samfund*, Frederiksberg, Nyt fra Samfundsvidenskaberne.
- Forskerforum (2015): Magtnetværk, i *Forskerforum*, 287, 14-19.
- Grønæk, D. (2001): *Mellem politik og videnskab: reform af det danske forskningsrådssystem 1994-1997*, København, Institut for Statskundskab, Københavns Universitet.
- Hansen, E. (2008): Styrelsesloven: den glemte alliance, i *Uddannelseshistorie*, 42, 107-124.
- Illeris, K. (red.) (2014): *Læring i konkurrencestaten: kapløb eller bæredygtighed*, Frederiksberg, Samfundslitteratur.
- Ingemann, J. H. (1981): Forskningens frihed står måske på spil, i *Forskningen og Samfundet*, 7, 2, 19-21.
- Ingemann, J. H. & M. O. Madsen (1982): *Krisens økonomi – økonomiens krise: en historie om indkomstpolitikens storhed og forfald*, Aalborg, Aalborg Universitetsforlag.

- Kjørup, S. (1985): *Forskning og samfund: en grundbog i videnskabsteori*, København, Gyldendal.
- Kropp, K. (2011): *Sociologisk forskning i Danmark i historisk perspektiv – en feltanalytisk skitse af struktur og genese*, ph.d.-afhandling, København, Sociologisk Institut.
- Kuhn, T. S. (1962): *The structure of scientific revolutions*, Chicago, The University of Chicago Press.
- Lakatos, I., J. Worrall & G. Currie (1978): *The methodology of scientific research programmes: Philosophical papers*, Cambridge, Cambridge University Press.
- Laursen, K. (1997): *Økonomi og moral: fem essays*, København, Handelshøjskolens Forlag.
- Merton, R. K. (1979): *The sociology of science: an episodic memoir*, Carbondale, Southern Illinois University Press.
- Merton, R. K. (1973): *The sociology of science: theoretical and empirical investigations*, Chicago, The University of Chicago Press.
- Merton, R. K. & P. Sztompka (1996): *On social structure and science*, Chicago, University of Chicago Press.
- Mills, C. W. (2001): *Sociological imagination*, Oxford, Oxford University Press.
- Negt, O. (1975): *Sociologisk fantasi og eksemplarisk indlæring: til teori og praksis i arbejderuddannelsen*, Roskilde, RUC Boghandel & Forlag.
- Olsen, J. P. (2007): Mellom økonomi og kultur: Det europæiske universitet i endring, i *Norsk Statsvitenskapelig Tidsskrift*, 23, 267.
- Olsen, J. P. (2005): *The institutional dynamics of the (European) University*, Oslo, Arena-Centre for European Studies, University of Oslo.
- Willig, R. (2013): *Kritikkens u-vending: en diagnose af forvandlingen fra samfundskritik til selvkritik*, København, Hans Reitzel.
- Ziman, J. (2000): *Real Science: what it is and what it means*, Cambridge, Cambridge University Press.

Jan Holm Ingemann, cand.oecon., ph.d., lektor, Institut for Statskundskab, Aalborg Universitet
 e-mail: ingemann@dps.aau.dk